

la anıldı. Tuğluklular'da ise has hâciblere "seyyidü'l-hüccâb" denilmektedir.

Celâyirîler, Tımurlular, Karakoyunlular, Akkoyunlular ve Safevîler'de hâciblik müessesesine rastlanmamaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Divânü lugâti't-Türk Tercümesi, III, 380-381; Kalkaşendî, *Şubhu'l-a'sâ*, III, 77; V, 422-423; Reşidüddin, *Câmî'u'l-tevârih* (nşr. Ahmed Ateş), Ankara 1960, II, 29, 54, 67, 78, 104, 109, 135, 139, 175; Sâbî, *Rusûmü dâri'l-hilâfe*, s. 11-13, 17, 71-72, 76-78, 82-85; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, VIII, 164; X, 153; Nizâmülmülk, *Siyâsetnâme* (Köymen), s. 72, 73, 134-135; İbn Abdürabbih, *el-İkdu'l-ferid*, II, 174; İbn Miskeveyh, *Tecaribü'l-ümem*, II, 236, 262; İbnü'l-Belhî, *Fârsnâme* (nşr. G. L. Strange - R. A. Nicholson), London 1921, s. 92; İbnü'l-Kalânîsî, *Târîhu Dimaşk* (Amedroz), s. 208, 224, 234; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, X, 386, 391; Râvendî, *Râhatü's-şudûr*, s. 97, 205, 224, 259, 267, 337-338, 379, 423-425, 479; İbnü't-Tıktakâ, *el-Fahrî*, s. 184-185, 188; Beyhakî, *Târîh* (nşr. Halîl Hatîb Rehber), Tahrân 1368, III, 981; Bûndârî, *Zübdetü'n-Nusra* (Burslan), s. 3, 17, 19, 43, 74, 96, 101, 115, 117, 131, 153, 155, 191, 198, 199, 202, 257, 262-264; Nizâmî-i Arûzî, *Çehâr Makâle* (nşr. Muhammed-i Kazvîni), Leiden 1909, s. 130; Muhammed Nazım, *The Life and Times of Sultan Mahmud of Ghazna*, Cambridge 1931, s. 142; Hüseyin Emîn, *Târîhu'l-İrâk fi'l-'aşri's-Selcûkî*, Bağdad 1385/1965, s. 183-186; Hasan el-Bâşâ, *el-Fünûnü'l-İslâmiyye ve'l-vezâ'if 'ale'l-'aşari'l-'Arabiyye*, Kahire 1965, I, 380-403; Faruk Sümer, *Oğuzlar: Türkmenler*, Ankara 1967, s. 129; Uzunçarşılı, *Medhal*, bk. İndeks.; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1971, s. 272-273; Hasan-ı Enverî, *İştilâhât-ı Divânî Devre-yi Gaznevî ve Selçûkî*, Tahrân 2535 şş. [1976], s. 9, 14, 15, 30-32; Mehmet Altay Köymen, *Tuğrul Bey ve Zamanı*, Ankara 1976, s. 85; a.mlf., *Alp Arslan ve Zamanı*, Ankara 1983, II, 28-31; Aydın Taneri, *Celâlüddin Hârizmşâh ve Zamanı*, Ankara 1977, s. 102-103; a.mlf., "Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nda Vezîri Âzamlık", *TAD* (1969), s. 170; Reşat Genç, *Karahanlı Devlet Teşkilâtı*, İstanbul 1981, s. 198 vd.; Ahmed Fikrî, *Kurtuba fi'l-'aşri'l-İslâmî*, İskenderiye 1983, s. 291-293; Muhammed b. Abbûd, *et-Târîhu's-siyâsî ve'l-ictimâ'î li-İşbiliyye fi 'ahdi'd-düveli't-tavâ'if*, Tıtvân 1983, s. 90-94; M. Mahmûd İdrîs, *Rusûmü's-Selâçika ve nûzumühümü'l-ictimâ'îyye*, Kahire 1983, s. 93-96; Ali Hâmid el-Mâhî, *el-Mağrib fi 'ahdi's-Sultân Ebî 'Inân el-Merîni*, Dârülbeyzâ 1986, s. 141-142; Ali es-Seyyid Ali, *el-Kudûs fi'l-'aşri'l-Memlûkî*, Kahire 1986, s. 44-45; İbrâhim Harekât, *es-Siyâse ve'l-müctema' fi'l-'aşri's-Sa'dî*, Dârülbeyzâ 1987, s. 186-187; Zâfir el-Kâsımî, *Nizâmü'l-hüküm fi's-şer'ia ve't-târîhi'l-İslâmî*, Beyrut 1987, II, 414-415; İsmail Yiğit, *İslâm Tarihi: Memlûkler*, İstanbul 1991, s. 190; Kettânî, *et-Terâtibü'l-idâriyye* (Özel), I, 101-104; M. Fuad Köprülü, "Hâcib", *İA*, V/1, s. 30-36; T. Sourdel v.dğr., "Hâcib", *EI²* (İng.), III, 45-49; Abdülkerim Özyayın, "Altuntaş el-Hâcib", *DİA*, II, 547; a.mlf., "Barak Hâcib", a.e., V, 62.

AYDIN TANERİ

HÂCİB b. ZÜRÂRE

(حاجب بن زراره)

Ebû İkrîşe Hâcib b. Zürâre
b. Udûs b. Zeyd et-Temîmî
(ö. 3/625 [?])

Temîm kabilesi
reislerinden.

Bahreyn Emîri Münzir b. Sâvâ ile aynı soydan gelmektedir. Câhiliye döneminde katıldığı Cebele, Cifâr ve Nisâr savaşlarında yenilmiş, kardeşi Lakî b. Zürâre Cebele Savaşı'nda öldürülmüş, kendisi de esir düşmüştür. Savaş sonunda Âmir b. Sa'saa oğulları Hâcib için 1100 deve fideyi istemişler, Temîm kabilesi de bu fideyi vermek zorunda kalmıştır.

Hz. Peygamber'in Temîm kabilesiyle münasebetleri nübüvvetin ilk yıllarına rastlar. Bu kabilenin reislerinden Eksem b. Sayfî'nin Resûl-i Ekrem'e mektup yazdığı, onun da kendisine cevap verdiği rivayet edilir.

Temîm kabilesi İslâmiyet'i 9 (630) yılında kabul etmiştir. Temîmliler'in, Huzâa kabilesine gönderilen zekât memurunun görevini yapmasına engel olmaları ve Huzâalılar'ı kışkırtmaları üzerine Hz. Peygamber, 9. yılın Muharrem ayında (Mayıs 630) Uyeyne b. Hisn el-Fezârî'yi elli kişilik bir süvari birliğiyle Temîmliler üzerine gönderdi. Uyeyne elli iki esirle Medine'ye döndü. Bunun üzerine Temîmliler, ileri gelen bazı adamlarını esirleri serbest bırakması için Hz. Peygamber'e gönderdiler. Resûl-i Ekrem onların ricasını kabul ederek esirleri serbest bıraktı. Temîmliler aynı yıl, bir rivayete göre aralarında Hâcib b. Zürâre'nin de bulunduğu yetmiş seksen kişilik bir heyeti Medine'ye yolladılar. Heyet mensupları şehre gelince Mescid-i Nebevî'ye girerek bağırıp çağırmaya başladılar. Onların bu hareketi Kur'an'da, "Sana odaların arka tarafından bağırınlarıň çoğu aklı ermez kimselelerdir" (el-Hucurât 49/4) meâlindeki âyetle kınanmıştır. Heyettekiler daha sonra şair ve hatipleriyle geldiklerini söyleyerek müsabaka yapmak istediler; sonunda da mağlûbiyeti kabul ederek müslüman oldular.

Heyet içinde yer alan Hâcib b. Zürâre'nin müslüman olduktan sonra kendi kabilesine zekât memuru olarak gönderildiği ve ölünceye kadar bu görevi yürüttüğü nakledilmektedir. Ancak onun 620'li yıllarda Mecûsî olarak öldüğüne dair rivayetler de vardır. Nitekim Hâcib'in Kis-

râ ile ilişkileri müslüman olmadığı hususundaki rivayetleri teyit eder mahiyettedir. Hâcib b. Zürâre, Temîmoğulları'nın mâruz kaldığı büyük bir kıtlık sebebiyle Kistrâ'ya giderek bedelini daha sonra ödemek üzere 100 deve yükü yiyecek istemiş, Kistrâ da yayını rehin alarak ihtiyacını karşılamıştır. Daha sonra Hâcib'in ölümü üzerine oğlu Utârid babasının borcunu ödeyip yayını almak üzere Kistrâ'nın yanına gittiği zaman Kistrâ ona hem yayı hem değerli hediyeler ve bir elbise vermiştir. Utârid b. Hâcib elbiseyi Resûlullah'a hediye etmek istemişse de Resûlullah kabul etmemiştir.

Hâcib b. Zürâre'nin Kistrâ'nın kervanını Ukâz panayırına götürürken yayını rehin bıraktığı, görevini başarı ile tamamlaması üzerine Kistrâ'nın kendisine taç giydirdiği ve onu ödüllendirdiği de nakledilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Vâkıdî, *el-Meğâzî*, III, 973-979; İbn Hişâm, *es-Sire*, I, 213; IV, 206-213; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 293-294; İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif* (Sâvî), s. 262-263, 266; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, I, 583-587, 619, 649; Kalkaşendî, *Nihâyetü'l-ereb*, Beyrut 1405/1984, s. 177, 249-250; İbn Hacer, *el-İşâbe*, I, 273; II, 287; Mahmûd Şükrî el-Âlûsî, *Bulûgu'l-ereb*, I, 311-315; Hüseyin Hasan, *A'lâmü Temîm*, Beyrut 1980, s. 185, 187; Ziriklî, *el-A'lâm* (Fetullah), II, 153; M. J. Kister, "Hâcib b. Zurâra", *EF* (İng.), III, 49; A. Lütfî Kazancı, "Akra b. Hâbis", *DİA*, II, 285.

M. ALİ KAPAR

HACİÇ, Kasım

(1917-1990)

Boşnak asıllı âlim ve yazar.

Aralık 1917'de Yugoslavya'nın Priboy şehrine bağlı Zaostar köyünde doğdu. Henüz çok küçükken babasını kaybettiğinden kendisiyle daha çok dedesi İbrâhim Ağa Memiç ilgilendi. İlk öğreniminden sonra girdiği Üsküp'teki Velika Medresesi'nden 1937'de mezun oldu. Ardından Saraybosna Yüksek İslâm Şeriat Teoloji Okulu'nu (Viša Islamska Šerijatsko-Teološka Škola) bitirdi (1941). Daha sonra Priboy şehrine belediye başkanı olarak tayin edildi. İtalyan işgali sırasında Saraybosna'ya çekildi. 1942 yılında Saraybosna'daki Kotar Şeriat Mahkemesi'nde başladığı kadılık stajını tamamlayınca Saraybosna Yüksek Şer'î Mahkemesi hâkimliğine getirildi (1944). Bu görevi sırasında Bosna-Hersek Şer'î Hâkimler Derneği'nin sekreterliğini de yürüttü. Bir yıl sonra Zagreb şer'î hâkimliğine tayin edildi ve bir süre Adalet Bakanlığı'nda görev yaptı.